

Försvvarsetableringens geografier

Åter- och nyetablering av regementen ur ett rumsligt perspektiv

Miriam van Baalen
Johan Österberg
Försvvarshögskolan

Lotta Braunerhielm
Svante Karlsson
Karlstads universitet

I SAMARBETE MED

Innehållsförteckning

Inledning - ett historiskt försvarsbeslut	2
Geografiska och organisatoriska utmaningar	2
Syfte och frågeställningar	4
Metod och metodologiskt ramverk	4
Militära geografier - ett tillämpningsområde	7
Forskningsområdets genealogi	7
Forskningen idag	9
Hur militär verksamhet påverkar (samhälls-)geografiska faktorer	11
Avveckling och nedläggning	11
Nya militära verksamheter påverkar och tar plats	12
Militären, marken, människan och miljön	13
Hur "det militära" är geografiskt förankrat eller uttryckt	14
Plats och samhälle – civil-militära relationers spatialitet	14
Produktion och reproduktion av narrativ, identiteter, diskurser och föreställningar om det militära	16
Diskussion och framtida forskning	18
Framtida forskning	20
Referenser	22

Inledning - ett historiskt försvarsbeslut

Efter en omfattande nedmontering av försvaret som pågick under mer än tre decennier kom 2020-års försvarsbeslut att innebära starten på en historisk upprustning och uppbyggnad av Sveriges totalförsvaret. Utöver en generell förstärkning av totalförsvaret stipulerade beslutet en kraftig nivåökning av anslagen till det militära försvaret. De höjda anslagen avsåg bland annat att finansiera en växande krigsorganisation, nya regementen och en ny flygflottilj förutom en generell förstärkning av samtliga försvarsgrenar, Hemvärnet och förmågan inom landets cyberförsvaret (Försvarsmakten, 2020, Proposition Totalförsvaret, 2020/21:30). I en fortsättning av Sveriges "återtåg till närområdet" (Britz & Westberg, 2015) förde Försvarsbeslutet fram till diskussioner om var de nya satsningarna skulle äga rum, och blev därmed ett exempel på en klassisk prioriteringskonflikt där avvägning mellan organisationers och regioners olika behov och förutsättningar framträdde.

Lokaliseringsbesluten beträffande var de nya verksamheterna skulle ligga togs under perioden 2020–2021 och föregicks av omfattande diskussioner och förhandlingar mellan staten, regioner och kommuner. På vissa håll förekom ett aktivt lokalt och regionalt lobbyarbete i syfte att påverka och säkerställa kommande etableringar i syfte att gynna den egna regionens utveckling och inte minst i Värmland såg offentliga aktörer möjligheter för det regionala utvecklingsarbetet (regional specialisering med inriktning mot samhällssäkerhet) i och med det ambitiösa försvarsbeslutet (se t.ex. Bergendahl & Falkeling, 2022). Därvidlag skiljer sig inte diskussionerna om försvarsbeslutets möjligheter på den regionala nivån från etableringar av civila myndigheter eller andra större arbetsplatser (se t.ex. Karlsson, 2007; Riksrevisionen, 2009; 2023), utan kan tvärtom betraktas som ett exempel på de regionala utvecklingsambitioner som genom satsningar på inte minst kunskapsuppbyggnad vuxit fram sedan 1990-talets slut så som de beskrivits av bland annat Tillväxtanalys (2012) och Henning et al. (2010). Kortfattat handlar det om ökad konkurrens mellan regioner ifråga om att skapa attraktivitet och arbetstillfällen (och i förlängningen att säkerställa bibehållen välfärd) och att lösningen för att möta denna konkurrens är satsningar på regional tillväxt, innovation och omvandling genom regional specialisering (Karlsson, 2007; Henning et al. 2010; Grundel & Neudorfer, 2022).

De slutgiltiga lokaliseringalternativen rationaliserades dels utifrån principen om att premiera tillväxt av redan existerande verksamheter och dels om återetablering av verksamheter på orter som Försvarsmakten lämnat under de senaste decennierna som en följd av försvarsbesluten från 1999 respektive 2004. Norrlands dragonregemente (K4) i Arvidsjaur, Älvsborgs amfibieregemente (Amf4) i Göteborg, samt Upplands flygflottilj (F16) i Uppsala hör till de existerande verksamheter som ska omorganiseras och utvecklas. Återetablering av Bergslagens artilleriregemente (A9) i Kristinehamn ska ske under 2021–2025, medan återetablering av Dalregementet (I13) i Falun samt Västernorrlands regemente (I21) i Sollefteå/Östersund och ämnar stå klart senast 2022 (Försvarsmakten, 2020). Försvarsmakten avser att slutföra etableringarna senast 2029.

Geografiska och organisatoriska utmaningar

Återuppbyggnaden av totalförsvaret så som den kommer till uttryck i 2022-års försvarsbeslut ger upphov till många olika frågor och utmaningar, inte minst beträffande kompetensförsörjning och infrastruktur på den lokala nivån. Utmaningar framträder också mot bakgrund av att det ofta är lättare att riva något än att bygga upp något nytt. Vid tidigare omlokaliseringar av olika

myndigheter och etableringar av nya verksamheter har till exempel rekryteringsprocesserna ofta tagit mycket längre tid än förväntat och det har funnits stora utmaningar gällande just kompetensförsörjning (Riksrevisionen 2009; Holm et. al., 2013). Det är dessutom inte självklart att den arbetskraft som besitter den rätta kompetensen för en specifik verksamhet befinner sig på just den plats där verksamheten befinner sig vid en given tidpunkt, eller ens är villiga att flytta dit. En långt driven tvåförsörjarnorm i de svenska hushållen kan också försvåra beslut om att flytta till en ort för att ta en ny anställning, men i vissa fall, som vanligen gällt män, har kompetensförsörjningen lösts genom pendling (Holm et. al., 2013; Grip, 2022) Sålunda kan en geografiskt betingad matchningsproblematik i många fall vara en realitet som måste hanteras i särskild ordning (Holm et al., 2013). Flertalet rapporter har också lyft utmaningar som omfattar material, infrastruktur och personalförsörjning i relation till både den militära och civila förmågan inom totalförsvaret (se t ex Olsson et al., 2018; Ädel et al., 2021; Olsson & Reichel, 2021).

På ett övergripande plan omfattas de samtida försvarsetableringarna av den problematik som Friedman och Weaver (1979) definierat som spänningen mellan *territory and function*. Spänningen innebär att organisationer (functions) har sina särskilda behov och därmed lokaliseringskrav, medan regioner och lokala platser (territories) har förutsättningar som inte alltid kan tillgodose en specifik organisations behov. Vad som är mest gynnsamt för en organisation är därför inte alltid förenligt med vad en specifik region kan erbjuda ifråga om till exempel arbetskraft och infrastruktur. Etableringen av nya regementen och andra verksamheter inom Försvarsmakten har därmed såväl en militärgeografisk som en regionalpolitisk dimension.

Etableringar inom Försvarsmakten förväntas på den regionala och lokala nivån ge såväl direkta som indirekta sysselsättningseffekter, påverka näringslivet och den omkringliggande miljön, men också ge sociokulturella effekter på människors attityder och känslor för platsen. Förhoppningar om lokala och regionala mervärden i form av klusterbildningar där relaterade verksamheter skall förstärka varandra och ge upphov till regional förnyelse och stärkt konkurrenskraft är också förhållanden som framträder i samband med de nya etableringarna (Bergendahl & Falkeling, 2022). Sålunda föreligger en central koppling mellan hur en geografisk plats och etableringen av ett regemente relaterar till och påverkar varandra. I sammanhanget måste inte minst den lokala och regionala arbetsmarknadens storlek och egenskaper beaktas och då särskilt i förhållande till eventuella medföljande familjemedlemmars möjligheter till arbetsliv och karriärutveckling. Holm et al., (2013) menar att just frågan om medföljande personer försvårar kompetensförsörjning på mindre orter samtidigt som större städer gynnas då det där helt enkelt finns fler adekvata arbetstillfällen där. Emellertid ger de tagna lokaliseringsbesluten vid handen att det är just på mindre orter bortom de stora och diversifierade arbetsmarknaderna Försvarsmakten kommer att växa. Därmed tydliggörs åtminstone en delmängd av komplexet *territory and function* så som det diskuteras av Friedman och Weaver (1979) och det finns rimligen skäl att peka på att just kompetensförsörjningen kan komma att bli en svår nöt att knäcka.

Att spänningen mellan territorium och funktion är något som försvarsetableringarna relateras till kan vidare exemplifieras enligt följande: När försvarsminister Peter Hultqvist besökte tidigare I21 efter beslutet om att återupprätta regementet i Sollefteå, uttryckte han vikten av att både den militärgeografiska och regionalpolitiska dimensionen tagits i beaktande: "Det vi föreslår har en blandning av militärgeografiska motiv och regionalpolitiska motiv. Ett sådant här beslut får effekter

för sysselsättningen lokalt, det får ekonomiska effekter lokalt, så det påverkar den lokala miljön. Därför är det väldigt attraktivt med just etableringarna” (Ragnehag, 2020).

I Förvarsutskottets betänkande utgår man från att en ”militär närvaro runt om i landet bidrar (...) till *folkförankring av försvaret*” (*Totalförsvaret 2021 – 2025: Förvarsutskottets Betänkande 2020/21:FöU4*, 2021, p. 77). Detta antagande kan sättas i perspektiv med en rapport från 2011 som visade en komplex bild avseende folkförankring, där en av rapportens slutsatser pekade på behovet av att informera om och motivera nyttan med Förvarsmakten snarare än att bekräfta samhällets ofta begränsade och traditionella bild av dess arbete (Jonsson et al. 2011). En forskningsstudie grundad på data insamlad år 2015 pekar i en liknande riktning och framhåller att nedmonteringen av försvaret efter kalla krigets slut endast delvis var associerad med lägre nivåer av förankring, och högre nivåer av folkförankring var associerade till en god uppfattning om, en personlig koppling till eller erfarenhet från Förvarsmakten. Rapportförfattarna pekar därför på vikten av att öka kommunikationen till hela befolkningen kring Förvarsmaktens arbete och nytta för att stärka folkförankringen (Wallenius et al. 2021).

Medan Förvarsutskottets resonemang kan tänkas rimligt (givet att en ökad närvaro resulterar i ökad information till samhället), samtidigt som Hultqvist kanske syftar till att beskriva klimatet i de politiska processerna med att få till stånd etableringarna, ger dessa två anekdotiska exempel ändå uttryck för att det finns förväntade geografiska effekter av, och bakomliggande orsaker till, hur försvarsetableringen i skilda geografiska miljöer tar form. Tidigare forskning om relationen mellan militär verksamhet och samhället runt det befinner sig sålunda i ett gränsland där flera överlappande akademiska ämnesområden framträder, inte minst kulturgeografi.

Syfte och frågeställningar

Föreliggande promemoria görs i syfte att identifiera frågeställningar, forskningsluckor och rama in tänkbara sätt att förstå och vidare utforska försvarsetableringens geografi(er) i en svensk kontext, och därigenom ligga till grund för kommande projektinitiativ, dvs både forskningsansökningar och vetenskapliga artiklar. Studien görs i samarbete mellan forskare vid Försvarshögskolan och forskare vid Karlstads universitet.

Då tillväxten av Förvarsmakten i Sverige som fenomen är mer eller mindre utforskat i ett svenskt geografiskt sammanhang, och till viss del även internationellt, guidas denna promemoria av följande frågeställningar:

- Hur har tidigare forskning kastat ljus på militära geografier, det vill säga förhållandet mellan samhälle, lokala/regionala platser och militär verksamhet? Vilka teman kan identifieras?
- Hur kan försvarsetableringens geografi utforskas utifrån dessa teman och vilka forskningsluckor identifieras?

Promemorian tar primärt avstamp i den forskning som gjorts framför allt inom ämnesområdena militärgeografi, militära studier, kulturgeografi, samt de olika kritiska perspektiv som behandlar försvarsetablering.

Metod och metodologiskt ramverk

Föreliggande studie utgörs dels av en översikt över tidigare forskning som utforskar förhållandet mellan samhälle, plats och militär verksamhet, dels identifieras forskningsluckor för att förstå

och vidare utforska fenomenet i ett svenskt sammanhang. Promemorian mynnar ut i ett uppslag över tentativa forskningsfrågor kring försvarsetableringens geografi(er), som potentiellt kan utforskas i relation till de teman som identifierats.

Eftersom syftet med denna studie är att belysa ämnet brett snarare än att genomföra en tydligt avgränsad, systematisk och uttömmande litteraturöversikt genomfördes en så kallad scoping review för inventeringen av tidigare forskning. Scoping review som metod används ofta just i syfte att kartlägga rådande forskningsläge kring ett brett område eller ett tema där lite forskning finns. Vidare används metoden för att summera och sprida forskningsresultat eller identifiera forskningsluckor och möjliga riktningar för framtida forskning (Arksey & O'Malley, 2005).

Det metodologiska ramverk som förespråkas av Arksey och O'Malley (2005) användes därför som inspiration för den iterativa process som en scoping review innebär. Processens olika steg (att identifiera frågeställningen; genomföra sökningar; urval; tematisering; och rapportera resultat) var således inte strikt uppdelade och ett reflexivt förhållningssätt antogs. Ett antal initiala breda test-sökningar utifrån söktermerna "military geography", "human geography", "critical military studies", "critical military geography, i kombination med "military base" gjordes i Google Scholar för att generera insikter om nyckelord och sökord. Sökningarna genererade ett antal nyckelverk (Woodward 2003, 2004, 2016; Rech et al., 2015; och Forsyth, 2019) och insikten att ämnet för med sig en rad utmaningar.

I de militärgeografiska nyckelverken konstateras att den forskning som på olika sätt bidrar till att belysa förhållandet mellan militär verksamhet och samhället utifrån ett geografiskt perspektiv inte etablerats som ett eget forskningsområde, och därför kan litteraturen som är relaterad till och behandlar försvarsetableringens geografi sägas vara begränsad, multidisciplinär och fragmenterad. Denna insikt vägledde i sin tur sökstrategin och valet av databaser: ProQuest Central, SAGE Journals, ScienceDirect, och EBSCO. Databaserna inkluderar flera deldatabaser med särskilt ämnesfokus samt en rad olika publikationer som bidragit till ämnet (till exempel Military Database; SAGE Journals med många tidskrifter inom kulturgeografi, inkluderat subdiscipliner). För sökningarna användes följande sökord:

Tabell 1. Söksträng

svenska	samhälle		geografi		militär verksamhet		etablering försvarstillväxt
engelska	society	A N D	geography	A N D	military	A N D	growth
	OR		OR		OR		OR
synonymer och angränsande sökord	civil- military relations		space place scale territory landscape spatial distribution spatiality regional local		armed forces defence military base military installation military community military town garrison town militarisation militarism		development rearmament re-location impact development effect

Initialt genomfördes sökningar med samtliga sökord i en söksträng, men gradvis förändrades sökstrategin till att omfatta kombinationer av några sökord i taget varefter att ett tema i litteraturen identifierats. Sökstrategin inkluderade även genomgångar av referenslistor i nyckelverken och utvalda verk, liksom handplockade källor utifrån författarnas tidigare arbeten och publikationer inom fältet.

Givet ett reflexivt förhållningssätt togs beslut om att inkludera eller exkludera en källa utifrån dess bäring för promemorians syfte (att mynna ut i framtida projektinitiativ) och om källan kan sägas bidra till att förstå försvarsetableringens geografi. Tematiseringen av materialet påbörjades således redan under sökprocessen och följaktligen påbörjades även analysen. Teman identifierades utifrån följande vägledande frågeställningar:

- Vad är det huvudsakliga fenomenet som källan belyser, förklarar eller utforskar?
- Vilken litteratur, disciplin eller fält lutar sig källan mot och ämnar bidra till?

I nästa avsnitt presenteras en översikt över identifierade teman. Det första temat i litteraturen utgör även bakgrund för resterande teman. Presentationen varvas med en analytisk diskussion och problematisering av innehållet, det vill säga hur försvarsetableringens geografi kan utforskas utifrån dessa teman. Promemorian avslutas med en diskussion om forskningsluckor för att förstå och vidare utforska fenomenet och mynnar ut i en översikt om tentativa forskningsfrågor om försvarsetableringens geografi och hur de förhåller sig till identifierade teman.

Militära geografier - ett tillämpningsområde

Kartläggningen av tidigare forskning resulterade i att olika teman identifierades som kastar ljus på militära geografier och förhållandet mellan samhälle, lokala/regionala platser och militär verksamhet. Litteraturen kan med fördel delas in i fyra övergripande kategorier som åtskiljs utifrån hur de i huvudsak närmar sig ämnet (se Bilaga, Figur 1. för en översikt över kategorier och identifierade teman).

Den första kategorin och också det första temat som kan utrönas, *forskningsområdets genealogi*, innehåller den litteratur som behandlar själva framväxten av den forskning som på olika sätt kastar ljus på geografiska faktorer och "det militära". Sammanfattningsvis kan sägas att denna litteratur behandlar forskningsområdets utveckling och diskuterar de olika epistemologiska grundantaganden som underbyggt tillämpningsområdet historiskt och till viss del idag. Inom temat återfinns merparten av de nyckelverk som hittats, som utgörs av översiktsartiklar. Trots att temat avviker från övriga motiveras indelningen av att en stor del av litteraturen på olika sätt hänvisar till diskussionen om forskningsområdets utveckling. *Forskningsområdets genealogi* bör därför ses som ett särskilt tema inom litteraturen, samt som en bakgrund mot vilken övriga identifierade teman inom tidigare forskning kan förstås. Följaktligen presenteras temat först i nästkommande avsnitt.

Den andra kategorin kan sägas innehålla studier av hur olika geografiska faktorer påverkar militär verksamhet, militära fenomen och aktiviteter, inkluderat den litteratur som utforskar olika geografiska faktorer i syfte att uppfylla eller bidra till militära mål. Denna kategori är av mindre intresse för syftet att mynna ut i framtida projekt och utvecklas därför inte närmare utöver den översiktliga redogörelsen i relation till forskningsområdets utveckling och bakgrund.

I den tredje kategorin är det omvända förhållandet av intresse. Här återfinns forskning om hur militär verksamhet, militära fenomen och aktiviteter eller uppfyllandet av militära mål påverkar (sammans-)geografiska faktorer. Denna litteratur utifrån grundantagandet att "det militära" får geografiskt identifierbara följder och försöker inte sällan göra anspråk på förklaringar till varför genom empiriska studier. Litteraturen brygger till den fjärde och sista kategorin av (ofta kritiska) litteratur som behandlar militarism och militarisering. Här undersöks hur "det militära" är geografiskt förankrat eller uttryckt. Geografiska faktorer är sällan huvudfokus eller det primära som litteraturen tar avstamp ifrån, utan snarare utforskas rumslighet och militära geografier som skådespelsplats för samhälleliga processer.

Trots att ovan beskrivning och översikten är en förenkling av rådande forskningslitteratur är den gynnsam för att belysa spridningen i olika ingångar, huvudsakligt fokus och disciplinär hemvist och hur de skiljer sig åt. I kommande avsnitt förklaras bakgrunden till varför forskningsfältet ser ut som det gör utifrån det första temat.

Forskningsområdets genealogi

För att förstå hur tidigare forskning kastat ljus på militära geografier är det fruktbart att redogöra för hur fältet vuxit fram, vad det karaktäriseras av och tänkbara orsaker till det. Det första temat som identifierades i litteraturen är det som berör forskningens framväxt och utveckling - dess genealogi. Inom detta tema återfinns de nyckelverk som identifierades i de initiala sökningarna (Woodward 2003, 2004, 2016; Rech et al., 2015 och Forsyth, 2019); översiktsartiklar där

forskarna som oftast ansluter sig till den ansats som utforskar de geografiskt identifierbara följderna av militära fenomen (se Bilaga, Figur 1.). Sammantaget kan sägas att publikationerna kring framväxt ofta är ett sätt att upprätta en grund för kritiska perspektiv, och genom att göra anspråk på att förklara varför forskningen ser ut som den gör motiveras därmed ett skifte i grundantaganden och studieobjekt. Här återfinns även många av de nyckelverk som identifierades i de initiala sökningarna.

Militärgeografi som subdisciplin är mångfasetterad och har genomgått en stor förändring över tid. Användandet av geografisk kunskap för att underbygga militära beslut kan antas vara äldre än nedtecknad historia. Historiska skrifter är fyllda av exempel där ledare låtit informera sitt agerande och sina beslut utifrån militärgeografiska faktorer (Palka, 2003) och i sådana sammanhang har inte minst geografisk kunskap och kartografi spelat roll (Gussarsson, 2022). Det har helt enkelt varit en konkurrensfördel att i militära sammanhang besitta goda kunskaper om den terräng som skall försvaras eller där krig på annat sätt skall föras och då har tillgången till tillförlitliga kartor varit, och är fortfarande, viktigt (Gussarsson, 2022; Tudor, 2018). I det svenska sammanhanget etablerades tidigt organisationer, Lantmäteriet och Fältmätarkåren, som försåg såväl militären som civila aktörer med kartor (Hall et al., 2015), inte minst spelade den svenska fältmätningsskåren en viktig roll i kriget mot Ryssland och Danmark 1808–1809 (Gussarsson, 2019). Den inhemska svenska kartproduktionen växte fram under 1600-talet och den civila lantmäterimyndigheten utvecklades parallellt med den militära fältmätarkåren men med överlappningar och erfarenhetsutbyten sinsemellan för att slutligen under 1800-talet bli en enhet, nämligen Rikets allmänna kartverk (Hall et al., 2015). När det rörliga kriget blev en realitet under 1800-talet fick militären en utökad roll vid framtagning och utveckling av kartor och utveckling gick snabbt och kvalitén på såväl militära som civila kartor förbättrades markant (Gussarsson, 2022; Hall et al., 2015).

Som akademisk disciplin växte geografi i stort fram parallellt med imperialismen och det koloniala projektet, förutom i mer renodlade militära sammanhang, och en tydlig skiljelinje mellan geografi och militärgeografi förelåg därför egentligen inte (Woodward, 2016; Forsyth, 2019, Cattaruzza, 2020) utan utgjorde snarare ett militär-geografi nexus (se Rech et al., 2015 s. 48). Forskare som sållar sig till kritiska perspektiv menar att geografins existensberättigande som vetenskap är baserad på behovet att vetenskapligt underbygga militärt agerande, och samtidigt fungerat som ett ideologiskt verktyg för att legitimera makt (se exempelvis Cattaruzza, 2020).

En tidig definition av militärgeografi som ett eget forskningsfält ger vid handen att fältet inbegriper just applicerandet av geografiska teorier och metoder för att lösa militära problem (se Palka & Galgano 2010, 2011). Den forskning som idag fortfarande faller inom ramen för definitionen kan delas upp i två kategorier. Den första berör främst effekterna av den fysiska geografin för militärstrategiska beslut, ofta kallat taktisk terrängvärdering (på engelska 'terrain and tactics'), medan den andra främst involverar applicerandet av geografisk kunskap för att lösa bredare militära problem. Medan den förstnämnda är vanligare för att analysera historiska slag och krig mellan nationalstater, används den senare för mer samtida och komplexa konfliktsituationer som exempelvis de militära operationerna i Irak och Afghanistan (se Woodward, 2005). Således är den traditionella ansatsen fortsatt en högst tillämpad vetenskap, där man fortsatt använder geografisk kunskap om terräng, landskap, klimat och samhällen för att främja militära mål. Samtidigt menar Woodward (2016) att ansatsen brygger skiljelinjen mellan naturvetenskap och samhällsvetenskap. Vissa forskare, som exempelvis Woodward (2005),

Forsyth (2019) och Cattaruzza (2020) menar att den historiska relationen mellan geografer och militären präglar både den vetenskapliga diskursen och den militära förmågan än idag.

Geografers militära arbete under krig har mot denna bakgrund format militära aktörers kunskapsbas och kapacitet till krigsföring. Samtidigt har militära aktörer och deras verksamhet präglat forskningen i termer av vilka frågor som ställs, varför, metodval och vilken information som görs tillgänglig för att besvara dem, liksom gett upphov till karriärer, forskningsinstitut och disciplinens gränser. Geografer hävdas därför varit förbundna till militära aktörer och även delaktiga i militariseringen av kunskap (se även specialutgåvan av *Journal of Historical Geography*, nr. 47, 2015 för studier om sammanflätningen mellan akademi och militär i Storbritannien, USA, Frankrike, Tyskland, Rumänien och Sovjetunionen).

Medan många samhällsvetenskapliga discipliner genomgick stora förändringar under andra halvan av 1900-talet i spåren av de båda världskrigen Vietnamkriget och modernitetens kris introducerade olika kritiska perspektiv, utblev samma utveckling länge inom militärgeografien (Woodward, 2005). Med sin bok *Military Geographies* blev Rachel Woodward (2004) en av de första som formulerade en kritik gentemot den nära koppling som det vetenskapliga projektet haft till att bidra till militär måluppfyllelse. Woodward menade att istället för att ställa frågor kring hur geografiska faktorer påverkar militär verksamhet, bör fokus istället skifta till att belysa hur militära verksamheter och aktiviteter är geografiskt formade, lokaliserade, förankrade och uttryckta. Samtidigt avsåg Woodward att ta ett bredare samhällsvetenskapligt grepp för att utforska de geografier som militära aktiviteter och militarism ger upphov till, och i sammanhanget förstå varför det förhåller sig just så. Vidare hävdades av både Woodward (2004; 2005; 2016) och Rech et al. (2015) att genom att lämna den traditionella ansatsen kan militärgeografi även granska de inneboende maktrelationer och strategier som göms bakom den spatiala dimensionen av den militära sfären. Forskarna lyfter därmed vikten av att se bortom den binära uppdelningen mellan krig och fred och det civila och det militära och vänder då även blicken mot de militära geografier som är subtila, gömda eller oidentifierade, som också finns under fredstid eller i tider av upprustning och förberedelser för väpnat angrepp. Att även se till dessa platser som platser för kontakt, spänning och förhandlande (Pearson, 2012) mellan civila och militära gör att vi bättre kan förstå nyanser och komplexitet.

Forskningen idag

Idag präglas studier av den geografiska utbredningen av militära verksamheter och aktiviteter av en rad olika discipliner inom samhällsvetenskap och humaniora; från sociologi, statsvetenskap, internationella relationer, feministiska studier/genusvetenskap och socialpsykologi till historia, kulturvetenskap, arkeologi, geografi, kulturgeografi och miljöstudier. En ny ansats – 'critical military geography' – har även vuxit fram, utöver den traditionella ansatsen (se Basham et al. 2015, för en introduktion till kritiska militära studier). Med detta följer att dagens militärgeografi som fält snarare definieras av sitt tillämpningsområde än en bundenhet till en viss disciplin och dess traditioner. Till viss mån kan man därför förstå dagens militärgeografiska utforskande av relationerna mellan militär makt, den civila sfären och plats, rum och dess innehåll som en lämplig etikett att förhålla sig till, än som sin egen subdisciplin (Woodward, 2016; 2019). Samtidigt är det få kulturgeografer som hävdar att de ägnar sig åt militärgeografi: termen för fältet introducerades i *Dictionary of Human Geography* först så sent som i den femte upplagan år 2009 (Forsyth, 2019, s. 9). Den mer kritiska eller konstruktivistiska grenen inom militärgeografi är därför fortsatt tätt kopplad till fältet kritiska militära studier, där man försökt underbygga och

stärka forskningen genom att anamma geografiska metoder, teorier, begrepp och perspektiv och därför kunnat bidra med att lokalisera och förankra militära aktiviteter och verksamheter i sin miljö, liksom utforska dessa som arenor för sociala relationer eller förhållanden, och studera de rum som formar och formas av militära aktiviteter, militarism och militarisering (se Woodward 2003, 2004, 2016, Rech et al. 2015 och Forsyth 2019). Trots fältets nuvarande påtagligt bredare inriktning är diskussionen kring hur förhållandet mellan akademi, militära institutioner och dess utbyte bör vara för att upprätthålla akademins frihet och roll som nav för maktkritik fortsatt högst levande, liksom utmaningarna med de olika militärgeografiska ansatserna (se exempelvis Palka, 2005; Gray, 2016; Woodward et al., 2020; Danielsson, 2022; Rose-Redwood et al., 2022).

Sammanfattningsvis har den litteratur som är av relevans för att utforska försvarsetableringens geografi i framtida projekt, för att citera namnet på Woodward (2005) artikel, rört sig *"från militärgeografi till militarismens geografier"*. Givet fältets framväxt kan man härleda att de definitioner som idag används flitigt i studiet av militära geografier är sprungna ur konceptualiseringar och begrepp från andra discipliner. I *International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment and Technology* definieras militärgeografi på följande sätt:

"Military geography explores how militarism and military activities are both geographically constituted and expressed, seeing these as the outcome of social relations and political contestation. Military geography focuses on the spatialities of military power at a range of scales. It is attentive to the effects of military power and activities in places, and is concerned with the environmental impacts of military practices, both materially and discursively. Military geography also explores the ways in which landscapes are reproduced, represented, and experienced as a consequence of military activities and perspectives" (Woodward, 2016).

Det vi kan konstatera är att ämnet således har flera olika dimensioner och därför med fördel kan diskuteras utifrån en rad olika geografiska nivåer. Begrepp som *skala (scale)*, *spatialitet/rumslighet (spatiality)*, *plats (place)*, *rum (space)*, *landskap (landscape)*, *miljö (environment)* och *territorialitet (territoriality)* är vanligt förekommande i litteraturen (se Woodward 2016 för en introduktion till begreppen).

Ett gemensamt drag för merparten av litteraturen i skärningspunkten mellan militära verksamheter och geografi idag är utgångspunkten att militära verksamheter och aktiviteter får *geografiskt identifierbara följder*, vare sig det innebär ett fokus på lokal och regional ekonomi, landskap och miljö; relationen mellan det civila samhället och militären eller andra former av påverkan på människors liv och livsmiljö. Här skulle flertalet frågeställningar som utforskar försvarsetableringens geografi kunna inrymmas i ett framtida projekt. Dessa teman, som huvudsakligen består av empirisk forskning, behandlas i nästkommande avsnitt; hur militär verksamhet påverkar (sammansatta) geografiska faktorer, samt hur "det militära" är geografiskt förankrat eller uttryckt.

Hur militär verksamhet påverkar (samhälls-)geografiska faktorer

Här återfinns forskning om hur militär verksamhet, militära fenomen och aktiviteter eller uppfyllandet av militära mål påverkar (samhälls-)geografiska faktorer. Denna litteratur utifrån grundantagandet att "det militära" får geografiskt identifierbara följder och försöker inte sällan göra anspråk på förklaringar till varför genom empiriska studier.

Avveckling och nedläggning

Ett tema som framträder inom litteraturen är den som berör *socioekonomiska effekter av militära verksamheters närvaro eller frånvaro*. Det finns en rik litteratur på temat, som belyser flera olika nivåer: nationell, regional eller lokal nivå. Flera av dessa, inte sällan, ekonomiskt inriktade studier har undersökt effekterna genom fallstudier av specifika platser eller regioner kring militärbaser (se t. ex. Erickson, 1977; Rioux & Schofield, 1990; Bradshaw, 1999; Hill Thanner & Segal, 2008). Andra forskare (se MacKinnon, 1978; Hooker & Knetter, 2001; Andersson et al., 2007; Jakobsson, 2010; Paloyo et al., 2010; Cowan & Gonzales, 2011; Hultquist & Petras, 2012; Ashley and Touchton, 2016; Drucker, 2015; Moore, 2017) har tagit sig an frågan genom att analysera data från flera olika platser med fokus på förändringar i sysselsättningsnivå, inkomst, demografi och andra faktorer som resultat av nedläggningar eller avveckling. Forskare som Ashley och Touchton (2016) och Havlick (2010) har studerat hur militära anläggningar används efter att den militära verksamheten upphört och vilka faktorer som påverkar utfallet, medan andra har sett på omvandlingen av den försvarsekonomiska sektorn och vilka effekter det får (se exempelvis Hooks, 1994, 2003). Det finns även många studier kring militärbaser utomlands, men dessa behandlas inte här i någon större omfattning här eftersom lokaliseringar utanför den suveräna statens eget territorium omfattas av särskilda förhållanden som skapar säregna processer och utfall.

I specifikt svenska sammanhang har förvånansvärt få studier presenterats som behandlar nedläggningsproblematiken som drabbat orter och regioner där tidigare hög militär närvaro avslutats. Ett undantag är Friedrichs (2009) som studerat avvecklingen av framförallt I5 i Östersund och då konstaterar att avvecklingen initialt uppfattades som påtagligt negativt men att det gradvis förändrades och att lokalt entreprenörskap och näringsliv efter en tid påverkades positivt. Friedrichs rapport ansluter sig till en bred svensk samhällsvetenskaplig tradition som mot bakgrund av olika perspektiv och utgångspunkter intresserat sig för strukturomvandling (se t.ex. Berger, S. (red.) 2007).

Flera av ovan nämnda forskare undersöker särskilt vad som händer i samband med avveckling eller nedläggning. Andra forskare gör anspråk på att kunna predicera ekonomiska utfall (för en översikt och diskussion kring utmaningar med effektstudier, se Drucker, 2015). Många av de studier som gjorts på nedläggningar av militärbaser i USA relaterar också till etablerandet av *Commission on Base Realignment and Closure* (BRAC). Kommissionen inrättades för att lösa upp låsningar mellan den amerikanska kongressen och militären, eftersom beslut om nedläggning ofta förhalades, undveks eller motsattes politiskt på grund av de ekonomiska förlusterna (för en översikt kring BRAC, se Goren, 2011). Avveckling av militära verksamheter och baser har alltså även studerats som ett utfall av bakomliggande politiska processer och beslut (se Goren, 2011; Beaulier et al., 2011; Emrich, 2021), samt testats i Tjeckien i förhållande till om karaktären av den regionala ekonomiska politiken hade en påverkan för beslutet att lägga ned en militärbas (Ženka et al., 2021). Denna litteratur kan sägas geografiskt förankra studier av civil-militära relationer

och kopplar militärbasernas lokalisering som ett utfall av mötet och spänningarna mellan militära och civila aktörer och deras behov och intressen (Woodward, 2016).

Sammantaget visar de internationella studierna spridda resultat gällande avvecklingens påverkan på det lokala samhället. Bradshaw (1999) menar att studier som gjort prediktioner av katastrofala följder för lokalsamhället inte sällan är överdrivna. Medan lokalsamhället kan drabbas av tillfällig negativ utveckling, eller utvecklas i en långsammare takt än förväntat, repar sig samhället vanligen på sikt genom en rad olika omställningar, som förändrade konsumtionsmönster och uppdrag för tjänstesektorn och en mer diversifierad arbetsmarknad och utvecklat näringsliv (Bradshaw, 1999; Friedrichs, 2009). Även Poppert och Hertzog (2003) har konstaterat att rädslan för arbetslöshet som följd av nedläggning inte alltid står i proportion till vad forskningen kunnat visa. Baserat på sin forskning menar till exempel Poppert och Hertzog att reduktion av personal vid BRAC-baser påverkat den lokala arbetsmarknaden mindre än vid baser som fortsatt hålls öppna. Ser man till de ekonomiska effekterna över tid är förhållandet snarare positivt. I linje med detta konstaterar Paloyo et al. (2010) i sin studie av avveckling och omorganisering av militärbaser i Tyskland att det hade haft en marginell effekt för det lokala samhället. Att resultatet skilde sig från studier med negativa resultat i USA kopplade forskarna till att de tyska baserna varit mindre i storlek och personalstyrkan var lägre, samt att de varit självförsörjande och därmed mer avgränsade från det lokala samhället.

Processer och utfall av avveckling har också utforskats i mer detaljerade studier av specifika fall. I Hill Thanner och Segals (2008) etnografiska studie av nedläggning av Fort Ritchie Army Garrison i Maryland undersöktes hur lokala institutionella roller och åtgärder som behövde genomföras bidrog till att både skapa skiljelinjer och förena det lokala samhället under avvecklingsperioden. En slutsats som författarna drog var att makt spelade en central roll för hur människorna agerade, både i relationen till varandra, men också i förhållande till platsen. Föga förvånande, eftersom avveckling rör sig om politiska beslut, visade resultaten att de som befann sig i maktpositioner uppfattade processen annorlunda än de utan som berördes mer direkt av besluten ifråga. Vidare menar författarna att studien exemplifierar hur de materiella och symboliska elementen av en plats (dess geografi, historia, ekonomi och kultur etc.), interagerar igenom att påverka lokala mönster av mening och agerande. Studien för samman forskning om civil-militära relationer och samhällsgeografi på det sätt som Woodward (2016) uttrycker som en "spatially alert conceptualization of the relationships between military institutions and organizations and the civil societies in which they are located" (s. 6).

Nya militära verksamheter påverkar och tar plats

Medan studierna av effekter till följd av nedläggning eller avveckling diskuterats relativt utbrett i såväl den militärgeografiska som den mer allmänna samhällsvetenskapliga litteraturen, är forskningen kring etablerandet av militär verksamhet betydligt mer sparsam. I en studie av effekterna av 44 kanadensiska inhemska militärbaser där olika faktorer som demografi, inkomst, arbetsmarknad, skatteintäkter, bidragsnivåer och bostadsmarknaden ägnades intresse konstaterades att basernas relativa storlek till det kringliggande samhället avgjorde dess påverkan. De socioekonomiska effekterna av militär närvaro konstaterades vara större för mindre samhällen, särskilt där samhället växt fram kring och på grund av närheten till verksamheten (Parai et al., 1996). I en mer detaljerad studie av den militära tillväxtens effekter i St. Mary's County i Maryland, USA av Hicks och Raney (2003) konstaterades att ökade militära utgifter och närvaron av en stor marinbas resulterade i en urbanisering av vad som tidigare varit

ren landsbygd. Närvaron av militär verksamhet omstrukturerade sålunda det lokala stratifieringssystemet, förändrade arbetsmarknaden i att man kunde konstatera ett skifte från jordbruk och fiske till mer postindustriella mönster, samtidigt som den militära närvaron också gav upphov till länkar mellan det lokala samhället och världen utanför (Hicks & Ranay, 2003).

I en jämförande studie av lokala socioekonomiska effekter av aktiv militär verksamhet i Polen konstaterades att samhällen påverkas olika, beroende på en rad faktorer: det lokala samhällets geografiska läge, natur, ekonomiska diversifiering och företagsamhet, samt befolkning, arbetsmarknad och naturresurser. Hur integrerad den militära verksamheten var i samhället berodde på institutionella ramverk och behovet av att åtskilja militär och civil styrning. Lagstiftning ansågs inte vara ett materiellt hinder för samverkan, utan snarare något som strukturerade dess form. Medborgarna i sin tur ansåg inte att den militära närvaron var ett hinder för turism och besöksnäringen eller påverkade livsmiljön negativt genom buller eller utsläpp (Piotrowska-Trybull & Sirko, 2019). Vidare har spatiala sidor av försvarsekonomi, det vill säga studier av de ekonomiska interaktionerna mellan privata och statliga aktörer, outsourcing, och civil-militär samverkan, studerats av Droff (2014). Perspektivet kan enligt Droff hjälpa oss förstå de nya relationerna mellan försvarsorganisation och territorium som en samhällsstruktur.

Erfarenheter av "det militära" kan också påverka över tid och få samhällsgeografiska konsekvenser långt senare. Cunningham (2022) har utforskat om individers plats-baserade militära erfarenheter påverkat deras mobilitet på arbetsmarknaden senare i livet, med fokus på North Dakota och första världskriget. Med hjälp av historiska mikrodata undersökte studien en rad olika faktorer kopplat till individens bakgrund och yrke, huruvida individen var omfattad av plikt eller frivillighet, och vart man erfarit kriget och sin militärtjänst. Resultaten visade att varken krigserfarenheten från skyttegravarna, eller hur länge man exponerats för militära platser generellt, kunde predicera mobilitet på arbetsmarknaden senare i livet. Slutsatsen drogs att krigserfarenheterna som veteran inte var tillräckliga i relation till att rubba effekterna av förutsättningarna som redan fanns för kriget; tjänstgöring förändrade inte individers livsbana i grunden, vilket många hävdade tidigare.

Militären, marken, människan och miljön

Ett ytterligare tema som framträder i tidigare forskning är *militära verksamheters påverkan på miljön, naturlandskapet, och det urbana landskapet*. Denna forskning studerar dels militära verksamheters påverkan på grund av aktiv konflikt, dels påverkan under fredstid och den verksamhet som bedrivs för att förbereda för väpnad konflikt (se Coulson, 1995; Oren & Newman, 2006; Appel & Smith, 2011; Lawrence et al., 2015; Clanahan, 2021a, 2021b). I en översiktsartikel över tidigare forskning menar Lawrence et al. (2015) att både själva uppbyggnaden av militära anläggningar och platser för övning, liksom användningen av dem för militär verksamhet, kan få mycket långtgående negativa effekter för lokala ekosystem och därtill spridningseffekter över långa avstånd. Även om påverkan på miljö som oftast är platsspecifik finns generella effekter som ofta kan utronas: försämring av livsmiljöer, markerosion, reducerad naturlig vattenfiltrering i marken, kemisk kontaminering; förändring av det naturliga landskapet genom avverkning och att förhindra framtida vegetation. När anläggningarna sedan används för övning kan liknande effekter för miljön ses som vid aktiv konflikt. Ibland är konsekvenserna av återupprepat användande av en plats, som exempelvis skjutbanor, värre för miljön än vid aktiv konflikt. Samtidigt har forskning även visat att militär verksamhet också kan få positiva effekter för exempelvis djurliv, biologisk mångfald, och konserveringsarbete genom att militära

övningsområden ofta är vidsträckta och paradoxalt nog delvis orörda (se Lawrence et al., 2015; Coulson, 1995).

Utöver effekter och konsekvenser på den fysiska miljön och naturen har forskare även studerat allmänhetens respons till den påverkan som militära aktiviteter och övning ger upphov till; militära aktörers eget agerande i förhållande till miljöpåverkan; samt förhållandet mellan civila och militära aktörer i relation till markanvändning (se Clanahan, 2021b, för en översikt). Det finns en inneboende problematik i att lyckad militär närvaro på lokal nivå från ett regionalpolitiskt perspektiv, där en befolkningsökning samt ekonomisk, kommersiell och industriell tillväxt följer etablering, riskerar att ta mark i anspråk och därigenom begränsa framtida utvidgning av militära verksamheter eller anläggningar. En region som frodas alltför väl riskerar även att övergå till att utgöra en säkerhetsrisk eller bli ett legitimt mål vid väpnat angrepp. Appel och Smith (2011) har belyst denna problematik i relation till amerikanska inhemska baser, och menar att oförenligt markanvändande i närhet till militära anläggningar bör ses som ett problem inte bara för militären själv, utan även för samhället och den bredare allmänheten.

Hur ”det militära” är geografiskt förankrat eller uttryckt

Den sista kategorin handlar om hur ”det militära”, det vill säga militära verksamheter, processer, relationer och fenomen, är geografiskt förankrade eller uttryckta. Litteraturen i det sammanhanget utforskar militära verksamheter och geografier utifrån perspektiv som framför allt fokuserar på spatialitet/rumslighet. Platsen eller geografiska faktorer är sällan av primärt intresse, utan snarare utforskas geografier som skådespelsplatser för olika samhällsliga processer och fenomen.

Plats och samhälle – civil-militära relationers spatialitet

Ett tema som kan identifieras under kategorin hur det ”militära” är geografiskt förankrat eller uttrycks handlar om *relationen mellan politik, plats och samhälle, eller, civil-militära relationers spatialitet*. Den geografiska dimensionen av civil-militära relationer har länge varit frånvarande i litteraturen (Oren & Newman, 2006). Förenklat handlar civil-militära relationer som forskningsområde om interaktionen mellan den militära makten som institution och andra kringliggande samhällssektorer; om förhållandet mellan politiska (civila) och militära aktörer eller grupperingar, eller om interaktionen mellan militär personal och samhället eller civila. Forskningen som studerar civil-militära relationer är, liksom militärgeografi, mångfacetterad, tvärvetenskaplig och präglas av en rad perspektiv och metoder. Fältet definieras precis som militärgeografi snarare av sitt tillämpningsområde (Croissant & Kuehn, 2011; Owens, 2019). Oren och Newman (2006) menar att den geografiska dimensionen av civil-militära relationer kan utforskas från två kontrasterande perspektiv. Det första behandlar territorium som givet; en strategisk eller geopolitisk resurs, vilket kan kopplas till den traditionella ansatsen inom militärgeografi. Det andra perspektivet behandlar territorium som skapat och konstruerat, vilket kan kopplas till den kritiska forskningen inom militärgeografi. I Woodward (2016) konceptualisering av militärgeografi citerad tidigare framhävs just hur landskap ’reproduceras, representeras och upplevs som en konsekvens av militära aktiviteter och perspektiv’. Genom att föra samman militärgeografi och civil-militära relationer finns vinster för båda forskningsområden.

Nya strömningar inom militära studier har också börjat utforska den diskursiva relationen mellan det militära/civila och publika/privata och med tvärvetenskapliga angreppssätt inspirerade av exempelvis antropologi (se Woodward, 2020; Refslund Sørensen & Ben Ari, 2018). Exempelvis utforskar Woodward (2020) staden Newcastle upon Tyne i sin studie av hur militarisering kan observeras och upplevas empiriskt och sammanflätningen av den civila och militära sfären. I staden finns många platser där militära fenomen lämnat spår och fortfarande tar plats: genom erövring och ockupation, försvar, vapenproduktion, militärbaser och minnesmärken. Även Egoz och Williams (2010) har exemplifierat hur plats kan upplevas i sin studie av det ockuperade Palestina/Västbanken. Här delar militära aktörer och civila på den fysiska platsen, men varken uppfattar eller tolkar vad de ser och upplever som ett unisont landskap. Förhållandet mellan 'det militära' och 'det civila' har också utforskats utifrån individuella erfarenheter i vardagliga sammanhang. I ljuset av den potentiella roll som reservofficerare spelar i att vara en brygga mellan de olika sfärerna undersöker Higate et al. (2021) reservisternas upplevelser av hur de bemöts och uppfattas på sina civila arbetsplatser i Storbritannien. Studien visar hur fysisk inkludering och integrering kan ske parallellt med processer av social distansering i det civil-militära mötet, liksom geografiskt förankrar den agens som olika aktörer har i det. Även Herman och Yarwood (2014) har utforskat detta tema och bidragit till förståelsen av det avtryck som den militära sfären lämnar på individers identitet, även efter att de avslutat sin karriär eller lämnat, och hur identiteten fortsätter att förhandlas och förändras.

Även de bredare samhällsliga konsekvenserna av ständig militär beredskap för krig, bortom reservofficerares roll och identitet, har utforskats i tidigare litteratur. Distinktionen mellan den militära och civila sfären utmanas genom analyser av både mer och mindre explicita militära rum, så som militärindustriella producenter, civila verksamheter med närhet till militärbaser eller militära objekt (Reno 2019). Dessa studier problematiserar också vilken skala vi tillskriver militarism och militarisering och vart det sker (se Rech et al., 2015). Militärbaser och andra militära rum har även undersökts som en könad plats eller en plats med könade effekter, ofta utifrån ett feministiskt perspektiv. Här studeras ofta kopplingen mellan plats, militariseringsprocesser och maskulinitet (se Enloe, 2014; Hyndman, 2004; Rech et al., 2015; Higate et al., 2021), vilka kan vara till stöd i att utforska försvarsetableringens geografi. Studier på området har även gjorts i en svensk kontext; Malmio (2022) utforskar exempelvis militärhögskolan Karlberg som en plats där maskulinitetsnormer produceras och upprätthålls genom socialisering och nollning, men diskuterar vad det betyder i relation till distinktionen mellan det militära och civila, snarare än med en explicit uttalad koppling till geografiska perspektiv.

Inom det identifierade temat kan man således även placera den forskning som belyser interaktionen mellan militär personal och samhället eller civila; mötet mellan den publika eller militära rollen och den privata sfären. Forskning om rollen av och utmaningarna för "militära familjer" har resulterat i ett eget fält med främst bidrag från sociologer som undersöker de olika krav som följer med professionen, både från organisationen och familjen (se Ledberg och Ruffa, 2020, för en översikt). Professionen kräver exempelvis i många länder regelbunden omlokalisering och att familjen är beredd att flytta med, eller att man arbetspendlar. Även om svenska familjer sällan skulle identifiera sig som en "militärfamilj" (Olsson & Olsson 2019) kräver även Försvarsmakten regelbunden omlokalisering. Ett inträde i NATO skulle kunna innebära andra krav för att befordran och därmed även att problematiken kring omlokalisering får ytterligare en dimension. Både internationell forskning och forskning på Sverige visar också att medflyttande partner kan påverkas negativt, exempelvis i relation till sin egen karriär och lön,

eller av att behöva ta ett större ansvar i hemmet och för barn (se Burke & Miller, 2018; Ohlsson et al., 2021; Booth et al., 2000). I förlängningen skulle detta kunna leda till specifika behov vad gäller formen för och nyttjandet av samhällstjänster för dessa familjer, som exempelvis stöd att finna arbete eller utbildning, förskola, pendlingsmöjligheter och liknande. Den militära professionen och organisationen som sådan kan alltså få en rad samhällsgeografiska konsekvenser, inte minst vid försvarsetablering i mindre resursstarka lokalsamhällen.

Relationen mellan civila och militära aktörer har inte beforskats i någon större utsträckning beträffande svenska förhållanden (Ring, 2006), speciellt inte utifrån ett geografiskt perspektiv. Exempel på studier från området handlar mer om den militära professionen (se exempelvis Ledberg, 2019); civil kontroll över Försvarsmakten och 'audit culture' (Ledberg et al., 2021); militärens inflytande över politik och samhälle (se Holmberg, 2015); samt försvarsvilja och folkförankring (exempelvis Wallenius et al., 2021). Trots avsaknaden av koppling till litteratur med explicit geografiskt eller rumsligt perspektiv kan dessa studier ha ändamålsenlig bäring på utforskandet av försvarsetableringens geografi, tillsammans med litteratur inom nästa tema.

Produktion och reproduktion av narrativ, identiteter, diskurser och föreställningar om det militära

Det sista temat, *produktion och reproduktion av narrativ, identiteter, diskurser och föreställningar*, kan sammanfattas inrymma den litteratur som på olika sätt granskar hur militära processer, militarisering och militarism uttrycks och dess spatialitet, på flera olika nivåer. Denna litteratur utgår ofta från och kopplar samman det lokala, vardagliga och förkroppsligandet av militära geografier med processer normalt förknippade med den nationella eller globala nivån (se Woodward 2004, 2005, 2016; Bernazzoli & Flint 2010) eller undersöker militära verksamheter eller baser som skådesplats för olika processer (se exempelvis Kearns, 2021, om 'spatial dynamics of secrecy'; och Moran & Turner, 2022, om 'the carceral'). Litteraturen tar ofta avstamp i kritiska perspektiv som ämnar belysa makt och maktrelationer.

I sin studie av militarisering med Hopkinsville, Kentucky och Clarksville, Tennessee som exempel fann Bernazzoli och Flint (2010) flera sätt på vilken den närliggande militärbasen Fort Campbell gett upphov både till motstånd och acceptans. Genom att studera hur militarisering kommer till uttryck i det alldagliga och vardagliga och influerat människors relationer, föreställningar och beteenden utforskas militärbasens spatialitet. Forskarna fann bland annat att närheten till militärbasen påverkat föreställningen om att militären är den enda garanten för säkerhet, normer kring könsroller, liksom bidragit till att sammanfläta stöd till militären som institution med det rätta, patriotiska medborgarskapet. Författarna menar att studien bidrar till förståelsen kring hur den civila och militära sfären möts, liksom hur processer tar sig uttryck beroende på vilken nivå man studerar. Liknande studier om militarisering har gjorts även på Sverige. Jackson (2019) har exempelvis studerat vapenproducenters närvaro i det vardagliga och hur det utgör en potentiell plats för militarisering. Eftersom produkterna i sig inte riktar sig till den vanliga medborgaren som köpare, menar Jackson att det snarare handlar om att sälja budskapet att nationell säkerhet utgörs av militär säkerhet. Genom att studera svenska Saabs marknadsföring av JAS Gripen i videor på plattformen Youtube ur ett intersektionellt perspektiv, menar Jackson att man porträtterar och framhäver ett budskap om en medborgaridentitet som centrerar kring vita, maskulina och heteronormativa kroppar och ett Sverige i behov av militär säkerhet. Porträtteringen, menar Jackson, står i kontrast till bilden av Sverige som en fredsbevarande nation. Företag inom försvarsindustrin är enligt Jackson delaktiga i militarisering av

befolkningen, i att de bjuder in militära värden och normer till den civila sfären och på så sätt också normaliserar militärens roll som en utrikespolitisk aktör.

Även militära geografier med relation till olika diskurser har utforskats i tidigare litteratur om Sverige, bland annat i en studie av Sjöstedt et al. (2017) kring omlokaliseringen av statliga jobb till följd av Försvaretsmaktens nedmontering under 2004–2008. Studien cirkulerar kring hur moraliska värden och känslor och omlokalisering bidrog till föreställningen av centrum och periferi. Författarna identifierade diskurser om kompetens och kompensation i ett undersökt mediamaterial. Diskurserna byggde på föreställningar om plats och platsrelaterad identitet. Diskursen kring kompensation var kopplad till föreställningen om en stark, ansvarstagande stat, vilken spädde på krav på rättvis kompensation för förlorade arbetstillfällen. Diskursen om kompetens ansågs vara kopplad till föreställningen om att marknaden bör styra, men också kring statens ansvar att använda skattepengar så effektivt som möjligt. Debatten kring omlokalisering både skapar och reproducerar sålunda geografier och föreställningar om centrum och periferi. Härvidlag skiljer sig diskurserna relaterade till nedläggningar av försvaret på olika orter inte nämnvärt från andra sammanhang där utveckling och omvandling av platser är i fokus (se t.ex. Berger (red.) 2007). Förändringen framstår tvärtemot för många som något besvärligt, särskilt om den kommer plötsligt och är svårpåverkad, för den lokala nivån genom bristande resurstillgång och svagt utvecklade nätverk (Lundberg & Karlsson, 2002; Karlsson, 2007). Att verksamheter av skilda slag i hög grad lagts ned på mindre orter samtidigt som arbetsliv och näringsliv gradvis förskjutits till allt större städer gäller inte bara militära verksamheter utan kan betraktas som en generell tendens som på sätt och vis är ett rumslig utfall av en centraliseringstendens starkt relaterad till det moderna samhället. Lindgren et al. (2017) reser frågan om det överhuvudtaget finns någon ände på de pågående centraliseringstendenserna i samhället. De framhåller att tendenserna är starka och att mycket talar för fortsatt urban tillväxt men att lokala små miljöer kan växa och bli uthålliga. I sammanhanget pekas det på såväl lokal förankring som lokal specialisering som viktiga ingredienser för att uppnå robusta lokalsamhällen bortom de större städerna (Lindgren et al., 2017) Det är inte orimligt att försvaret kan utgöra en utgångspunkt för just robusta lokalsamhällen om korten spelas rätt.

I en tidig studie av just diskurserna kring de politiska processerna om avveckling av Försvaretsmakten redan under 70-talet kopplade fredsforskaren Peter Wallensteen (2021) diskussionen med debatten kring om hur nedrustning kunde frigöra resurser för ekonomisk utveckling och tillväxt. Studien beskriver argument för försvarets närvaro och förankring ute i landet stod i kontrast med förhoppningar om lokal tillväxt genom frigörande av markyta och andra resurser. Motsägande argument fördes fram från den nationella nivån kontra den lokala. Medan de nationella militärstrategiska argumenten för avveckling av militära verksamheter hävdade att det skulle frigöra resurser till att införskaffa ny vapentechnik och utrustning och därmed öka den generella militära kapaciteten, fanns också farhågor på den lokala militära nivån att det skulle lämna lokalsamhället sårbart och bryta ned historiska kopplingar och traditioner. De nationella politiska argumenten för avveckling handlade snarare om att det skulle kunna frigöra resurser för andra samhällssektorer och möjliggöra sociala reformer. På den lokala politiska nivån fanns farhågor att avveckling skulle innebära ekonomiska förluster i närområdet, och därför minskade möjligheter för lokalt reformarbete. Att undersöka diskurser kring försvarsetableringen idag på olika nivåer och i olika rum, från beslut till implementeringsfas, kan ta inspiration från dessa studier.

Även forskning som rör Sveriges identitet och självbild som stat kan placeras under detta tema. Exempelvis Lundqvist (2023) har utforskat detta i förhållande till NATO; i nästan 200 år har Sveriges identitet och självbild präglats av alliansfrihet och neutralitet, även om detta inte alltid speglar verkligheten. Lundqvist menar att Sverige numera rör sig från att ha sett sig själv som en moralisk, diplomatisk och humanitär stormakt och inflytelserik aktör inom FN, till att se sig själv som en ansvarstagande militärstrategisk aktör i Östersjöregionen. Denna typ av förskjutning bör kunna kopplas samman och utforskas på fler geografiska nivåer.

Diskussion och framtida forskning

I denna promemoria har fokus dels varit att fördjupa oss i hur tidigare forskning kan hjälpa oss att studera försvarsetableringens geografi i Sverige, dels hur framtida forskning om försvarsetableringens geografi i Sverige kan bidra till förståelsen av militära geografier i stort.

Sammanfattningsvis har tidigare forskning kastat ljus på förhållandet mellan samhälle, plats och militär verksamhet utifrån tre övergripande kategorier: hur geografiska faktorer påverkar militär verksamhet; hur militär verksamhet påverkar (samhälls-)geografiska faktorer; och hur "det militära" är geografiskt förankrat eller uttryckt. Ett antal underliggande teman kan identifieras utifrån det huvudsakliga fenomenet som studierna undersöker: socioekonomiska effekter av militär närvaro eller frånvaro; påverkan av militär verksamhet på landskap, miljö och plats (den fysiska miljön); relationer mellan politik/plats/samhälle, civil-militära relationer och interaktioner; samt produktionen och reproduktionen av narrativ, identiteter, diskurser och föreställningar som militära geografier ger upphov till.

Utifrån tidigare avsnitt kan ett antal forskningsluckor och bidrag identifieras för framtida forskning.

- *Föra samman litteraturen och ta ett holistiskt grepp kring försvarsetableringens geografi*

Det finns ett behov av att föra samman litteraturen och ta ett holistiskt grepp kring försvarsetableringens geografi. Som tidigare avsnitt redogjort för är litteraturen överlag spridd i termer av perspektiv, ansats, vetenskaplig disciplin och metod, samt vilken skala man ser till (lokal, regional, nationell, global) och vilket fenomen som utforskas (specifika geografiska platser, rum eller större samhällsprocesser). Det finns en svårighet i att forskningen kring militära geografier definieras av sitt tillämpningsområde. Medan ett interdisciplinärt engagemang för att försöka förstå militära fenomen i förhållande till geografi hjälper oss att få en mer mångfacetterad bild, finns också en utmaning i att det inte alltid finns en disciplinöverskridande, gemensam ansats. Den forskning som bedrivits på olika teman har till stor del varit fränkopplad den på andra teman, och till följd även ett problem i att forskningen varit blind för samspelet mellan olika analysnivåer. Exempelvis har den forskning som ser till effekter av nedläggning bedrivits primärt med en kvantitativ ansats och ett fokus på ekonomiska effekter. Beroende på vilket tema man ämnar utforska finns därför en viss begränsning i termer av att bygga vidare på tidigare forskning, men också stora möjligheter eftersom det finns uppenbara luckor. Här finns ett givet bidrag till forskningen i att stärka kopplingarna och ta ett uttalat geografiskt grepp kring frågor som berör civil-militära relationer, som efterfrågat av Woodward (2016).

Vad gäller översiktsartiklar som behandlar forskningsområdets genealogi och utveckling saknas kvantitativa studier som bekräftar den bild Woodward (2005; 2014a; 2014b; 2016; 2020), Cattaruzza (2020) och Rech et al. (2015) med flera ger. Här kan exempelvis bibliometriska studier

bidra med att visualisera nätverk, samförfattarskap och ämnesinnehåll och på så vis belysa kvantitativt hur forskningen utvecklats, vilka kopplingar som finns mellan de olika ingångarna till ämnet, liksom vilka luckor som finns att täppa till. En fördjupad, systematisk översikt inom respektive tema som har bäring för framtida forskningsfrågor är även att rekommendera, eftersom denna scoping review ämnat utforska ämnet brett och därmed inte kan ses som en uttömmande litteraturöversikt.

- *Studera processer kopplat till etablering och tillväxt på nära håll*

Sett till den empiriska forskningen inom respektive tema kan ett antal slutsatser dras. Tidigare forskning visar att avveckling kan påverka det lokala samhället olika beroende på en rad faktorer. Även närvaron av militära verksamheter, tillväxt eller etablering påverkar samhället olika, och det kan röra sig om både positiva och negativa effekter för det lokala samhället. "Det militära" och dess närvaro eller frånvaro påverkar också hur människor bor, lever och tänker. Även om viss forskning som detaljerat undersöker vad som sker i samhällen till följd av nedläggning gjorts (Erickson, 1977; Rioux & Schofield, 1990; Bradshaw, 1999; Hill Thanner & Segal 2008) finns ett behov för fler djupgående studier. Dessutom behöver forskningsresultat om samhällseffekter kopplat till avveckling inte betyda att det omvända sambandet eller förhållandet råder. Utöver några få undantag (Hicks & Raney, 2003; Lutz, 2001) finns knappt några studier som detaljerat undersöker just försvarsetablering och processer kopplat till tillväxt, vilket utgör en uppenbar forskningslucka. Framtida forskning skulle även kunna undersöka hur processer runt försvarstillväxt kan kontrasteras med processer kring nedläggning. Vidare är mycket tidigare forskning som skulle kunna hjälpa oss förstå förhållandet mellan militära verksamheter och samhället runt det i både tider av avveckling och tillväxt gjort i och på en amerikansk eller brittisk kontext (se liknande resonemang i Bernazzoli, 2008). Förhållanden och omständigheterna kring baser eller koncentrerade verksamheter i dessa länder är avsevärt annorlunda än i Sverige. Amerikanska militära anläggningar eller 'baser' innebär ofta att hela familjen bor tillsammans med den anställda, och präglas ofta av en känsla av 'ett samhälle i ett samhälle', med egna skolor, verksamheter och vitala samhällsfunktioner mer eller mindre avskärmade. I vissa fall har samhället byggts upp runt basen. Den amerikanska militärbasens geografi skiljer sig därmed avsevärt från den svenska regementsstaden, där regementet traditionellt sätt varit mer inkorporerat i samhället, haft en stark lokal förankring och förknippat med viss lokalpatriotism. Likaså skiljer sig relationen mellan militären och samhället i USA, Storbritannien och Sverige, givet exempelvis erfarenheter från krig, förhållningssätt på den internationella arenan och vilken roll man spelat, samt vilka resurser man valt att fördela till den militära makten. Frågan om hur tidigare forskning därmed kan användas för att förstå dessa processer i Sverige behöver därför vara högst närvarande. Avsaknaden av forskning, både kring tillväxt och Sverige, kan också göra att det kan finnas bättre möjligheter med att spegla svenska regementens områden med fall av företagsetablering, så som Northwolt i Skellefteå eller stadsomvandlingen i Kiruna på grund av gruvbrytningen.

- *Utforska försvarsetableringens geografi i ljuset av ett NATO-medlemskap*

Utöver att det saknas forskning kring både försvarsetablering och Sverige som fall finns också en högst närvarande fråga som påverkar processerna kring försvarsetablering: *Hur påverkar NATO och vilken betydelse kan ett medlemskap komma att ha i förhållandet mellan det lokala, regionala, nationella och globala?* Sverige har ansökt om medlemskap i NATO, och det finns mycket som pekar på att denna ansökan i närtid kommer att beviljas. Svenska officerare har under lång tid varit insatta i internationell verksamhet, fredsbevarande operationer, utbildning och insatser av

olika slag. Ett medlemskap i NATO kommer dock att på en permanent basis att förändra karriärutvecklingen för ett flertal av de svenska officerarna, då militära staber och centra skall bemannas stadigvarande med hjälp av svenskt deltagande. Det diskuteras för närvarande om att inledningsvis ca 150–200 stabsofficerare kan komma att tas i anspråk för tre års tjänstgöring, under tre tillfällen under karriären, för bemanning av NATO-stab. Därtill kan även gruppbefäl/soldater/sjömän komma att bli stationerade i ett NATO-land. För en officer kan detta komma att innebära totalt 9 års tjänstgöring utomlands, därutöver förväntas också en officer att rotera nationellt på olika bemanningsuppdrag. Detta faktum kommer också att påverka återetablering av regementen eller flottiljer, då utmaningen avseende bemanning av lokala staber kommer att bli än mer påtaglig. Tillgången på just stabsofficerare i Försvarmakten är redan begränsad i ett kortare perspektiv (5-7 år). Försvarmakten menar själva att bemanningen av alliansen kommer att påverka organisationens planerade tillväxt (Försvarmakten, 2022-19979:13).

Vidare omfattas inte försvarsetableringens geografi av samma typ av civil-militära maktdynamik som uppstår mellan värdland och den stat som opererar utomlands genom baser på andra staters territorium. Denna typ av förhållanden har inte behandlats i denna studie eftersom vi valt att fokusera på inhemska baser, men ett inträde i NATO skulle kunna innebära att Sverige förvarar material eller välkomnar utländsk militär personal. Det är därmed inte uteslutet att forskning som behandlar denna typ av maktdynamik kan bli relevant i framtiden.

Vidare innebär ett NATO medlemskap också att Försvarmakten ska bidra till NATOs tre kärnuppgifter: avskräckning och försvar, krishantering och förebyggande av kriser, samt säkerhetssamarbete (Försvarmakten, 2022-19979:13) och att civila försvarets ansvar i NATO-medlemskapet måste tydliggöras och således måste alla delar av totalförsvaret omfattas av NATO-planeringen.

Framtida forskning

Med etableringen av nya och tidigare regementen följer en unik möjlighet att undersöka en rad frågor som har bäring för både forskning och policy på olika geografiska nivåer. Utöver det faktum att det finns ett forskningsgap kring civil-militära relationer som del av försvarsetableringens geografi i Sverige (givet att det är första gången en omfattande försvarsetablering på flertalet orter förekommer, speciellt samtidigt) finns potential för flertalet delprojekt. Etableringen pågår och kommer att pågå under många år framöver på flera orter, vilket även möjliggör longitudinella studier och jämförande fallstudier. Denna promemoria resulterar således i en summering av ett antal frågor som spänner över en rad områden kopplat till de olika identifierade teman inom militärgeografi, som med fördel kan sorteras utifrån vilken geografisk nivå som avses: nationell, regional och lokal nivå.

Med "geografiska ögon" identifierar vi hur tidigare forskning om militärgeografi belyser frågeställningar som har bäring på olika geografiska nivåer i samhället. Dels belyses frågor på en global nivå, dels på en nationell nivå. På global nivå förekommer frågor om global styrning, internationella relationer, maktförhållanden och väpnade konflikter. Här lyfts frågor in som berör NATO och Sveriges utrikespolitiska roll och kopplingen mellan olika nivåer in, liksom hur globala processer skapar, formar och påverkar platser och människor lokalt (Woodward 2005; 2020). På nationell nivå förekommer frågor om fysisk lokalisering (materialisering), geografisk placering, platsens kapacitet, kapacitet för kompetensförsörjning samt militärens kapacitet och förutsättningar utifrån geografisk placering av nya regementen. Här lyfts även frågeställningar

som berör försvarsindustrin och skapandet av platser för att driva tekniska innovationer (Woodward, 2020). Vidare lyfts frågor in som behandlar en regional liksom en lokal nivå. På regional nivå lyfts frågor som handlar om maktperspektiv i relationen mellan militär och regionalpolitik (Woodward, 2020). Frågor som berör lokal nivå kopplar exempelvis an till "multifaceted social process" (socialkonstruktivistiskt perspektiv), det vill säga militärens samverkan med det omgivande samhället, civilsamhälle, effekter av etablering för näringsliv och lokalsamhälle samt platsens identitet (Woodward, 2020). Längst ned på den geografiska skalan återfinns frågor som har bäring på enskilda individer som exempelvis har att göra med kompetensförsörjning.

Frågor som lyfts på lokal och regional nivå har bäring på regionalpolitiska processer som sker i samhället som en följd av det geopolitiska läget. Myndigheter, kommuner och företag har på senare år fått ett ökat intresse för samhällssäkerhet och psykologiskt försvar. Ett konkret exempel är ett etablerat Säkerhetskluster i regionen som sträcker sig från Karlstad, Kristinehamn, Karlskoga och Örebro kommuner. Varor och tjänster som är av försvarsspecifik karaktär, och är anpassade för det militära försvarets behov, eller som omfattas av specifika krav på till exempel försörjningssäkerhet, utgör försvarsindustrin och det blir allt vanligare att olika aktörer samverkar. Aktörerna kan utgöras av statliga likväl som privata organisationer och försvarsindustrin får mer och mer karaktären av att sälja tjänster till försvarsmakter som exempelvis under håll och logistik. Att samordna sig i kluster motsv. verkar således vara ett mer modernt sätt för att stärka helheten.

De frågeställningar som vi mynnar ut i (se Bilaga, Figur 2: Översikt över identifierade områden och frågeställningar) lutar sig mot olika delar av tidigare forskning och teorier. Det är viktigt att hålla i åtanke att en traditionell militärgeografisk ansats inte tillräckligt problematiserar föreställningen om nivå och därmed blir mindre relevant för att utforska försvarsetablering bortom exempelvis beslutsprocessen och de politiska processer som omgärdade det senaste försvarsbeslutet. Den traditionella militärgeografiska ansatsen baseras på grundläggande antaganden likt klassisk geopolitik och teorier inom internationella relationer kring den statliga nivån (med fokus på exempelvis våldsmonopol, makt, kontroll). Likaså kan globala processer inte förklaras eller förstås enbart genom att se till den lokala nivån. Men med ett holistiskt grepp kan vi utmana föreställningarna kring vilken nivå vi tillskriver olika processer, händelser och skeenden, och därmed bidra till förståelsen av militära geografier i stort.

Referenser

- Andersson, J. J. (2013). A new Swedish Defence for a brave new world. In Denationalisation of Defence: Convergence and Diversity (Issue January 2006, pp. 135–156).
- Andersson, L., Lundberg, J., & Sjöström, M. (2007). Regional effects of military base closures: the case of Sweden. *Defence and Peace Economics*, 18(1), 87–97.
<https://doi.org/10.1080/10242690600924638>
- Appel, R., & Smith, T. (2011). Compatible Land Use Near Military Installations: The Problem and the Local Government Response. *Planning & Environmental Law*, 63(4), 3–10.
<https://doi.org/10.1080/15480755.2011.569207>
- Ashley, A. J., & Touchton, M. (2016). Reconceiving Military Base Redevelopment: Land Use on Mothballed U.S. Bases. *Urban Affairs Review*, 52(3), 391–420. <https://doi.org/10.1177/1078087414568028>
- Basham, V. M., Belkin, A., & Gifkins, J. (2015). What is Critical Military Studies? *Critical Military Studies*, 1(1), 1–2. <https://doi.org/10.1080/23337486.2015.1006879>
- Beaulier, S. A., Hall, J. C., & Lynch, A. K. (2011). The impact of political factors on military base closures. *Journal of Economic Policy Reform*, 14(4), 333–342.
<https://doi.org/10.1080/17487870.2011.608536>
- Berger, S. (red.) (2007) *Regional utveckling -om produktion, livskvalitet och inflytande*. Karlstad: Karlstad University Press.
- Bergendahl, N. & Falkeling, T. (2022) "Hela idén med totalförsvaret bygger på att man gör det tillsammans". En studie om förutsättningar för klusteretablering av funktioner för totalförsvaret inom sträckan Karlstad-Örebro. C-uppsats, Kulturgeografi/Samhällsplanerarprogrammet. Inst. för geografi, medier och kommunikation, Karlstads universitet.
- Bernazzoli, R. (2008). Militarism Unchecked: Origins and Consequences. *Geopolitics*, 13(1), 196–204.
<https://doi.org/10.1080/14650040701783474>
- Bernazzoli, R. M., & Flint, C. (2009). Power, place, and militarism: Toward a comparative geographic analysis of militarization. *Geography Compass*, 3(1), 393–411. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2008.00194.x>
- Bernazzoli, R. M., & Flint, C. (2010). Embodying the garrison state? Everyday geographies of militarization in American society. *Political Geography*, 29(3), 157–166.
<https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2010.02.014>
- Booth, B., Falk, W. W., Segal, D., & Wechsler Segal, M. (2000). The impact of military presence in local labor markets on the employment of women. *Gender & Society*, 14(2), 318–332.
- Bradshaw, T. K. (1999). Communities Not Fazed: Why military base closures may not be catastrophic. *Journal of the American Planning Association*, 65(2), 193–206.
<https://doi.org/10.1080/01944369908976047>
- Britz, M., & Westberg, J. (2015). Sveriges återtåg till närområdet. *Internasjonal Politikk*, 72(03), 423–431.
<https://doi.org/10.18261/ISSN1891-1757-2015-03-08>
- Burke, J., & Miller, A. R. (2018). The effects of job relocation on spousal careers: evidence from military change of station moves. *Economic Inquiry*, 56(2), 1261–1277. <https://doi.org/10.1111/ecin.12529>
- Cattaruzza, A. (2020). Defence studies and geographic methodology: From the practical to the critical approach. In D. Deschaux-Dutard (Ed.), *Research Methods in Defence Studies: A Multidisciplinary Overview*. Taylor & Francis Group.
- Clanahan, C. M. (2021a). Operation regional harmony: study of defence communities implementing joint land use studies. Working Paper, Kansas State University.
- Clanahan, C. M. (2021b). Urbanized Defense Communities: A Literature Review on the Policies, Politics, and Planning of Military Readiness and Local Land Use in the United States. *Journal of Planning Literature*, 36(3), 358–372. <https://doi.org/10.1177/08854122211012720>

- Coulson, M. (1995). The geography of defence? Developing themes of study. *GeoJournal*, 36(4), 371–382. <https://doi.org/10.1007/BF00807953>
- Cowan, T., & Gonzales, O. R. (2011). Military base closures: Socioeconomic impacts. In CRS Report for Congress (No. 7–5700).
- Croissant, A., & Kuehn, D. (2011). Introduction: New perspectives on civil-military relations. *European Political Science*, 10(2), 131–136. <https://doi.org/10.1057/eps.2011.1>
- Cunningham, A. R. (2022). “How Ya Gonna Keep ‘Em Down on the Farm, After They’ve Seen Paree?” World War I Overseas Military Service and Rural Americans’ Postwar Occupational Mobility. *Annals of the American Association of Geographers*, 112(1), 206–225. <https://doi.org/10.1080/24694452.2021.1894086>
- Danielsson, A. (2022). Knowledge in and of military operations: enriching the reflexive gaze in critical research on the military. *Critical Military Studies*, 8(3), 315–333. <https://doi.org/10.1080/23337486.2020.1835341>
- Droff, J. (2014). The economic and spatial sides of defence support. In R. Bellais (Ed.), *The Evolving Boundaries of Defence: An Assessment of Recent Shifts in Defence Activities* (pp. 51–73). Emerald Group Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/S1572-832320140000023006>
- Drucker, J. (2015). Economic Impact Analysis amid Rapid Change. *Journal of Planning Education and Research*, 35(4), 401–418. <https://doi.org/10.1177/0739456X15586626>
- Egoz, S., & Williams, T. (2010). Coexistent Landscapes: Military Integration and Civilian Fragmentation. In C. Pearson, P. Coates, & T. Cole (Eds.), *Militarized Landscapes: From Gettysburg to Salisbury Plain*. Continuum.
- Emrich, C. (2021). The electoral effects of closing military bases. *The Journal of Legislative Studies*, 27(3), 436–463. <https://doi.org/10.1080/13572334.2020.1835006>
- Erickson, R. A. (1977). Sub-Regional Impact Multipliers: Income Spread Effects from a Major Defense Installation. *Geography*, 53(3), 283–294.
- Försvarsmakten. (2020, December 15). Försvarsbeslutet lägger grunden för ökad säkerhet och stabilitet - Försvarsmakten. <https://www.forsvarsmakten.se/sv/aktuellt/2020/12/forsvarsbeslutet-lagger-grunden-for-okad-sakerhet-och-stabilitet/>
- Försvarsmakten. (2022). FM2022-19979:13, Överbefälhavarens råd avseende svenskt Natomedlemskap.
- Forsyth, I. (2019). A genealogy of military geographies: Complicities, entanglements, and legacies. *Geography Compass*, 13(3), 1–11. <https://doi.org/10.1111/gec3.12422>
- Friedman, J. & Weaver, C. (1979) *Territory and Function. The Evolution of Regional Planning*. London: Edward Arnold
- Friedrichs, v. Y. (2009) *Omvandling, omställning och omstrukturering i närsamhället. En studie om hur försvarsnedläggningen i Sverige under 2000-talets första år påverkat lokal näringslivsutveckling*. Samhällsvetenskapliga rapporter från Mittuniversitetet 2009:1. Östersund: Mittuniversitetet.
- Goren, L. (2011). The Politics of Military Bases. *The Forum*, 9(3). <https://doi.org/10.2202/1540-8884.1465>
- Gray, H. (2016). Researching from the spaces in between? The politics of accountability in studying the British military. *Critical Military Studies*, 2(1–2), 70–83. <https://doi.org/10.1080/23337486.2016.1127554>
- Grip, L. (2022) Problematiseringar av regional utvecklingsdiskurs utifrån ett genusperspektiv, i Grundel, I. (2022) *Regioner och regional utveckling i en föränderlig tid*. YMER 2022. Stockholm: Svenska sällskapet för Antropologi och Geografi.
- Grundel, I. & Neudorfer (2022) Regioner och regional utveckling -en inledning, i Grundel, I. (2022) *Regioner och regional utveckling i en föränderlig tid*. YMER 2022. Stockholm: Svenska sällskapet för Antropologi och Geografi.

- Gussarsson, M. (2019) I Napoleonkrigens periferi. Den svenska fältmätningskåren och kriget med Ryssland och Danmark/Norge 1808-1809, *Militärhistorisk Tidskrift*. Stockholm: Försvarshögskolan.
- Gussarsson, M. (2022) *Kartans makt i krig och fred: fältmätarna, det nya kriget och samhällslig utveckling 1805-1831*. Uppsala: Nordic Academic Press.
- Hall, O., Alm, G., Ene, S. & Jansson, U. (2015) *Introduktion till kartografi och geografisk information*. Lund: Studentlitteratur.
- Havlick, D. (2010). Militarization, Conservation and US Base Transformations. In C. Pearson, P. Coates, & T. Cole (Eds.), *Militarized Landscapes: From Gettysburg to Salisbury Plain: From Gettysburg to Salisbury Plain* (pp. 113–133). Continuum.
- Henning, M., Moodysson, J., & Nilsson, M. (2010) *Innovation och regional omvandling. Från skånska kluster till nya kombinationer*. Lund: Lunds universitet.
- Herman, A., & Yarwood, R. (2014). From services to civilian: The geographies of veterans' post-military lives. *Geoforum*, 53, 41–50. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2014.02.001>
- Hicks, L., & Raney, C. (2003). The Social Impact of Military Growth in St. Mary's County, Maryland, 1940-1995. *Armed Forces & Society*, 29(3), 353–371. <https://doi.org/10.1177/0095327X0302900303>
- Higate, P., Dawes, A., Edmunds, T., Jenkins, K. N., & Woodward, R. (2021). Militarization, stigma, and resistance: negotiating military reservist identity in the civilian workplace. *Critical Military Studies*, 7(2), 173–191. <https://doi.org/10.1080/23337486.2018.1554941>
- Hill Thanner, M., & Segal, M. W. (2008). When the Military Leaves and Places Change. *Armed Forces & Society*, 34(4), 662–681. <https://doi.org/10.1177/0095327X07308634>
- Holm, E., Karlsson, S., Strömgren, M. & Westin, K. (2013). *Vad ska man ha ett land till? Matchning av bosättning, arbete och produktion för tillväxt*. Vinnova Rapport VR 2013:06. Stockholm: Vinnova.
- Holmberg, A. (2015). A demilitarization process under challenge? The example of Sweden. *Defence Studies*, 15(3), 235–253. <https://doi.org/10.1080/14702436.2015.1084174>
- Hooker, M. A., & Knetter, M. M. (2001). Measuring the Economic Effects of Military Base Closures. *Economic Inquiry*, 39(4), 583–598. <https://doi.org/10.1093/ei/39.4.583>
- Hooks, G. (1994). Regional Processes in the Hegemonic Nation: Political, Economic, and Military Influences on the Use of Geographic Space. *American Sociological Review*, 59(5), 746–772. <https://doi.org/10.2307/2096446>
- Hooks, G. (2003). Military and Civilian Dimensions of America's Regional Policy, 1972-1994. *Armed Forces & Society*, 29(2), 227–251. <https://doi.org/10.1177/0095327X0302900205>
- Hultquist, A., & Petras, T. L. (2012). An Examination of the Local Economic Impacts of Military Base Closures. *Economic Development Quarterly*, 26(2), 151–161. <https://doi.org/10.1177/0891242412442374>
- Hyndman, J. 2004. "Mind the Gap: Bridging Feminist and Political Geography through Geopolitics." *Political Geography* 23 (3): 307–322. doi:10.1016/j.polgeo.2003.12.014.
- Jackson, S. T. (2017). 'Selling' national security: Saab, YouTube, and the militarized neutrality of Swedish citizen identity. 5(3), 257–275. <https://doi.org/10.1080/23337486.2017.1395675>
- Karlsson, S. (2007) Regional utveckling i klustrens slagsida, i Berger, S. (red.) (2007) *Regional utveckling - om produktion, livskvalitet och inflytande*. Karlstad: Karlstad University Press.
- Kearns, O. (2021). Beyond enclosure: Military bases and the spatial dynamics of secrecy. *Geoforum*, 127(October), 12–22. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2021.09.005>
- Ledberg, S. K., (2019). *Officeren, staten och samhället*. Lund: Nordic Academic Press.
- Ledberg, S., & Ruffa, C. (2020). Military Families: Topography of a Field. *Handbook of Military Sciences*, 1–16. https://doi.org/10.1007/978-3-030-02866-4_35-1
- Lindgren, U., Borggren, J., Karlsson, S., Eriksson R. H. & Timmermans, B. (2017) Is There an End to the Concentration of Businesses and People? I Keskitalo, E. C. H. (red.). (2017). *Globalisation and Change*. London: Palgrave Macmillan.

- Lundberg, B. & Karlsson, S. (2002) Lokala utvecklingsstrategier – perspektiv, resurser och beroenden, i Lundberg, B., Gustafsson, G. & Andersson, L. (red.) (2002) *Arvegods och nyodlingar. Kulturgeografi i Karlstad vid millenieskiftet*. Karlstad University Studies 2002:47. Karlstad: Karlstads universitet.
- Lundqvist S. (2023). A Convincing Finnish Move: Implications for State Identity of Persuading Sweden to Jointly Bid for NATO Membership. *Studia Europejskie – Studies in European Affairs*, 4/2022, 73-110. DOI: <https://doi.org/10.33067/SE.4.2022.3>
- Malmio, I. (2022). Rituals of (un)changing masculinity: cohesion or diversity? A study of the fraternization traditions of Swedish cadets' at the Military Academy. *NORMA*, 17(3), 181–195. <https://doi.org/10.1080/18902138.2022.2033543>
- Moore, A. D. (2017). Economic base changes in countries impacted by military base closures [University of Illinois]. In Northern Illinois University ProQuest Dissertations Publishing. <https://www.proquest.com/docview/1923779398?pq-origsite=primo>
- Moran, D., & Turner, J. (2022). Carceral and military geographies: Prisons, the military and war. *Progress in Human Geography*, 46(3), 829–848. <https://doi.org/10.1177/03091325221080247>
- Ohlsson, A., Nilsson, S. A., & Larsson, G. (2021). A qualitative study of military officers' perceptions of the adaptations couples make to meet the military organisation's implicit expectations. *International Journal of Organizational Analysis*. <https://doi.org/10.1108/IJOA-09-2021-2940>
- Olsson, M., & Reichel, B. (2021). Växtvärk (FOI-R-5230-SE; Issue December). <https://www.foi.se/rapportsammanfattning?reportNo=FOI-R--5230--SE>
- Olsson, P., Bäckström, P., Johansson, M., Lehman, J., Lusua, J., Ädel, M., & Öhrn-Lundin, J. (2018). Strukturella utmaningar inom det militära försvarets materiel- och personalförsörjning (FOI-R--4593--SE).
- Oren, A., & Newman, D. (2006). Competing Land Uses: The Territorial Dimension of Civil–Military Relations in Israel. *Israel Affairs*, 12(3), 561–577. <https://doi.org/10.1080/13537120600745260>
- Palka, E. J. (2005). Reviewed Work(s): *Military Geographies* by Rachel Woodward. *Geographical Review*, 95(1), 154–158. <https://www.jstor.org/stable/30034317>
- Paloyo, A. R., Vance, C., & Vorell, M. (2010). The regional economic effects of military base realignments and closures in Germany. *Defence and Peace Economics*, 21(5–6), 567–579. <https://doi.org/10.1080/10242694.2010.524778>
- Parai, L., Solomon, B., & Wait, T. (1996). Assessing the socio-economic impacts of military installations on their host communities. *Defence and Peace Economics*, 7(1), 7–19. <https://doi.org/10.1080/10430719608404838>
- Pearson, C. (2012). Researching Militarized Landscapes: A Literature Review on War and the Militarization of the Environment. *Landscape Research*, 37(1), 115–133. <https://doi.org/10.1080/01426397.2011.570974>
- Ragnehag, P. (2020, October 17). "Politiken bestämmer" – Hultqvist om regionalpolitik i försvarsfrågan. SVT Nyheter. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vasternorrland/politiken-bestammer-forsvarsministern-om-regionalpolitiken-i-forsvarsbeslutet>
- Poppert, P. E., & Herzog, H. W. (2003). Force reduction, base closure, and the indirect effects of military installations on local employment growth. *Journal of Regional Science*, 43(3), 459–482. <https://doi.org/10.1111/1467-9787.00307>
- Promemoria 2020-12-17 Försvarsdepartementet, (2020) (testimony of Försvarsdepartementet).
- Rech, M., Bos, D., Jenkins, K. N., Williams, A., & Woodward, R. (2015). Geography, military geography, and critical military studies. *Critical Military Studies*, 1(1), 47–60. <https://doi.org/10.1080/23337486.2014.963416>
- Reno, J. O. (2019). *Military Waste: The Unexpected Consequences of Permanent War Readiness*. University of California Press. <https://web-s-ebshost->

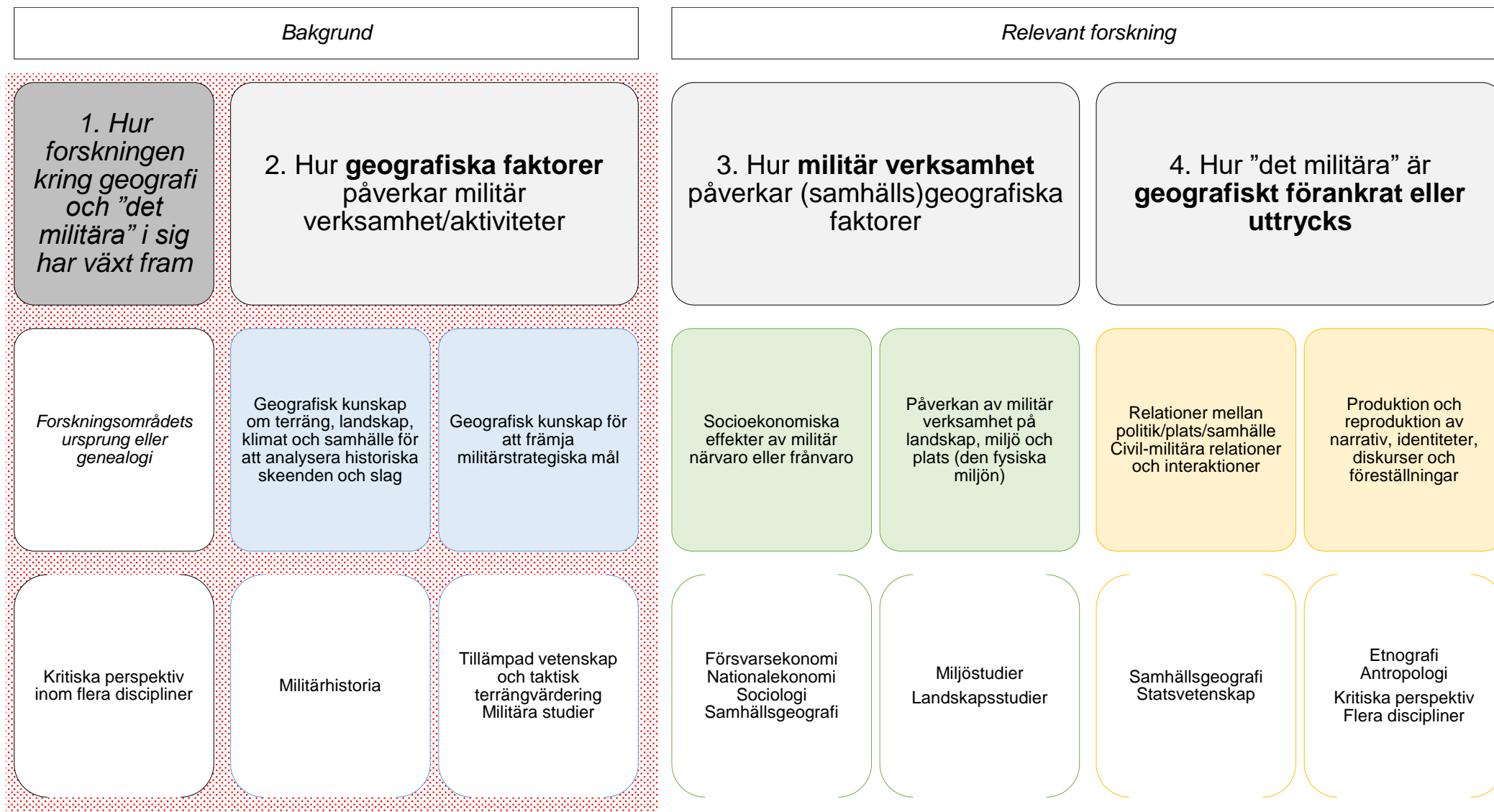
com.proxy.annalindhbiblioteket.se/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAwMHh3d19fMjI0NjMxOF9fQU41?sid=4339ac55-a9a2-40c6-be1b-c18514f950fd@redis&vid=0&format=EB&lpid=lp_20&rid=0

- Riksrevisionen (2009) *Omlokalisering av myndigheter*, Rapport RiR 2009:30. Stockholm: Riksrevisionen
- Riksrevisionen (2023) *Etablering av myndigheter utanför Stockholm – små regionala effekter utan äventyrad effektivitet på lång sikt*, Rapport RiR 2023:1. Stockholm: Riksrevisionen
- Ring, S. (2006). Politiker och militärer – en komplex relation. *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, XII(3), 41–55.
- Rose-Redwood, R., Sheppard, E., Pratt, G., Roberts, S. M., Read, M. R., Fuhriman, C., & Yeh, E. T. (2022). Ethics and the Geography–Military Nexus: Responses to Wainwright and Weaver. *Annals of the American Association of Geographers*, 112(7), e-i-e-vi. <https://doi.org/10.1080/24694452.2022.2042182>
- Sirko, S., & Piotrowska-Trybull, M. (2019). Social, economic and environmental aspects of military units' presence in municipalities. In *Proceedings of the 9th International Conference on Management "People, Planet and Profit: Sustainable business and society" : Vol. II (Issue June, pp. 210–2016)*. <https://doi.org/10.17626/dbem.icom.p02.2019>
- Sjöstedt Landén, A., Ljuslinder, K., & Lundgren, A. S. (2017). The moral geographies of public sector job relocation: discourses of compensation and competence in the Swedish news press. *Social & Cultural Geography*, 18(5), 623–644. <https://doi.org/10.1080/14649365.2016.1210668>
- Refslund Sørensen, B. and Ben-Ari, E. (Eds.) (2018) *Rethinking Civil-Military Relations*. New York: Berghahn. Tan,
- Thomas, J. L., Adrian, A. L., Wood, M. D., Crouch, C. L., Lee, J. D., & Adler, A. B. (2019). Mental Health and Stress Among Army Civilians, Spouses, and Soldiers in a Closing Military Community. *Armed Forces & Society*, 45(4), 612–636. <https://doi.org/10.1177/0095327X18771004>
- Tillväxtanalys (2012) *Från aktiv lokaliseringspolitik till regional politik*. Working Paper/PM 2012:18. Östersund: Tillväxtanalys.
- Totalförsvaret 2021 – 2025 Försvarsutskottets betänkande 2020/21:FöU4, (2021) (testimony of Försvarsutskottet). <https://data.riksdagen.se/fil/205E4D9D-2467-40CA-8B75-15D3D95B4232>
- Tudor, C. (2018) Geospatial Information Systems (GIS) in Military Operations, in *Proceedings from International Scientific Strategies XXI. The Complex and Dynamic Nature of the Security Environment – Volume 2*. Centre for Defence and Security Strategies Studies, National Defence University, Bukarest, Romania.
- Wallenius, C., Berglund, A. K., Brandow, C., & Hede, S. (2021). Anchoring Sweden's Downsized Military – People's Attitude to, Knowledge About, and Trust in Our Military Defense. *Scandinavian Journal of Military Studies*, 4(1), 78–93. <https://doi.org/10.31374/sjms.69>
- Woodward, R. (2005). From Military Geography to militarism's geographies: disciplinary engagements and military activities. *Progress in Human Geography*, 29(6), 718–740.
- Woodward, R. (2014a). Looking at military landscapes: Definitions and approaches. In R. Bellais (Ed.), *The Evolving Boundaries of Defence: An Assessment of Recent Shifts in Defence Activities* (1st ed., Vol. 23, pp. 139–153). Emerald Group Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/S1572-83232014000023010>
- Woodward, R. (2014b). Military landscapes: Agendas and approaches for future research. *Progress in Human Geography*, 38(1), 40–61. <https://doi.org/10.1177/0309132513493219>
- Woodward, R. (2016). Military Geography. In *International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment and Technology* (pp. 1–7). John Wiley & Sons, Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781118786352.wbieg0280>
- Woodward, R. (2019). Military Geography. In A. Kobayashi (Ed.), *International Encyclopedia of Human Geography* (2nd ed., pp. 119–123). Elsevier. <https://doi.org/10.1080/03071849209417654>
- Woodward, R., & Jenkins, K. N. (2011). Military identities in the situated accounts of British military personnel. *Sociology*, 45(2), 252–268. <https://doi.org/10.1177/0038038510394016>

- Woodward, R. (2020). Militarisation and the creation of place. In *The Routledge Handbook of Place*, 377–388. <https://doi.org/10.4324/9780429453267-33>
- Woodward, R., Dawes, A., Edmunds, T., Higate, P., & Jenkins, K. N. (2020). The possibilities and limits of impact and engagement in research on military institutions. *Area*, 52(3), 505–513. <https://doi.org/10.1111/area.12629>
- Ženka, J., Pernica, B., & Kofroň, J. (2021). The Geography of Demilitarisation: Do Regional Economic Disparities Affect the Spatial Distribution of Military Base Closures? *Moravian Geographical Reports*, 29(4), 252–266. <https://doi.org/10.2478/mgr-2021-0018>
- Ädel, M., & Andersson, H. (2021). Nu är det bråttom! En studie om infrastruktur försörjning under (FOI-R--5114--SE).

Bilaga: Förvarsetableringens geografier

Figur 1. Översikt över kategorier och identifierade teman

Figur 2: Översikt över identifierade områden och frågeställningar

Tema	Lokal nivå	Regional nivå	Nationell nivå eller global nivå
<i>Socio-ekonomiska faktorer av militär närvaro eller frånvaro</i>	<ul style="list-style-type: none"> Hur påverkas individen av militär etablering? Vilka effekter kan utrönas för det lokala samhället? Tex sysselsättning, arbetslöshet, inkomst, socialbidragsberoende, geografisk rörlighet och mobilitet? 	<ul style="list-style-type: none"> Vilka effekter får den militära (åter)etableringen för samhället i stort? Tex vad gäller näringsliv, samhällsservice så som skola, vård och omsorg, befolkningsutveckling, sysselsättningsutveckling, näringsliv, försvarsindustri, bostadspriser etc.? Vilken roll spelar de regionala arbetsmarknadernas storlek för medföljandes möjligheter till anställning och karriärutveckling? 	<ul style="list-style-type: none"> På vilket sätt beaktar FM förhållanden på socioekonomisk nivå? Hur kan regementen behålla och fortsatt rekrytera personal, militär såväl som civil? (Tex ålder/kön: livet utanför det militära, öka intresset att stanna på plats) Hur kan regementen erbjuda fortsatt karriärutveckling/kompetensförsörja organisationen? Hur kan man få unga att vilja utbilda sig i både militärt och civilt försvar för framtida personalförsörjning?
<i>Påverkan av militär verksamhet på landskap, miljö och plats (den fysiska miljön) Relationer mellan politik/plats/samhälle Civil-militära relationer och interaktioner</i>	<ul style="list-style-type: none"> Hur påverkas människors vardag, mobilitet, tillgänglighet till platser utav etableringen av regementes-områden och övningsområden? Hur påverkar militär närvaro i lokalsamhället föreställningar om Försvarsmakten, om Försvarsmaktens roll i samhället, liksom försvarsvilja? Hur ser civil-militär samverkan ut på lokal nivå inför, under och efter etableringsbeslut? Vilka framgångsfaktorer kan utrönas baserat på tidigare erfarenheter av etablering? Vilken samverkan och kunskapsöverföring sker mellan orter där etablering sker? Vilka skillnader och likheter i utmaningar och förutsättningar identifieras? 	<ul style="list-style-type: none"> Hur skapas samverkan mellan det offentliga (både det civila och militära), näringsliv och lokal- och regionsamhälle? 	<ul style="list-style-type: none"> Hur formas interaktionen mellan aktörerna i olika sektorer, politik och försvar?
<i>Produktion och reproduktion av narrativ, identiteter, diskurs, föreställningar</i>	<ul style="list-style-type: none"> Hur skapas och formas en (attraktiv) lokalbild (livsmiljöer, boende, näringsliv, långsiktighet)? Hur rationaliseras militär verksamhet som positiv för regional tillväxt? Vilka följder får ny- och återetablering av regementen för attityderna gentemot den militära verksamheten och Försvarsmakten i stort? (Kristinehamn pilot?) Hur bidrar eller motverkar ny- och återetablering av regementen till förankringen av Försvarsmakten i samhället, försvarsvilja, och samhällets militarisering? (Berättelserna som gått vidare från generation till generation inte längre lika aktuell – sociala medier som ny stor påverkan). 	<ul style="list-style-type: none"> Vilken plats och roll spelar FM i etablerade regionalt förankrade diskurser? Tex kluster, innovationssystem, regional arbetsmarknad Förbandsanda kopplat till etablering Regional identitet – artefakter, det gamla i relation till det nya 	<ul style="list-style-type: none"> Hur kan vi förstå de civil-militära relationerna kring försvarsbeslutsprocessen 2020 och besluten om återetablering/tillväxt utifrån en diskursanalys?